

TARTALOMJEGYZÉK

Köszönetnyilvánítás	9
Bevezető	10
A fogalmak: holokauszt, soa	10
A holokauszt egyedisége	10
Az ókori antiszemitizmustól a modern antiszemitizmusig	13
A római kor és a korai kereszténység	13
A rómaiak és a zsidók	13
A zsidók és a keresztény közösségek	14
A zsidók bűne az evangéliumokban	14
Az egyházatyák politikája és a kora középkor	16
Codex Justinianus	16
Zsidók és keresztények a korai iszlámban	16
A Karolingok és a keresztény egyház konfliktusa	18
A kereszties hadjáratok ideje	19
Ruházatra vonatkozó előírások zsidók számára	20
A héber irodalom elégetése	20
Zsidóellenes mítoszok és legendák	21
Az antiszemitizmus gazdasági forrásai	23
A zsidók mint a fejedelem szolgái	24
A középkor vége	25
A gettók	25
A zsidók kiűzése Spanyolországból	26
A bolygó zsidó legendája	26
A reformáció és az ellenreformáció	27
Luther Márton	27
Az ellenreformáció pápai elégettetik a héber irodalmat	28
Az antiszemitizmus vallásos jellege	29
A modern antiszemitizmus	30
A zsidóság egyenjogúsítása	30
A fajelmélet és a zsidóság	31
Az antiszemitizmus új vonásai	31
Az 1873-as gazdasági válság hatása	32
A zsidó asszimiláció problémái	32
Asszimiláció és antiszemitizmus az Osztrák–Magyar Monarchiában	35
Két táblázat	35
<i>Magyarázat a táblázatokhoz</i>	36
Az osztrák zsidóság magánya	37
Hitler „mesterei”	38
Georg Schönerer	38
Karl Lueger	40

Houston Stewart Chamberlain	42
Adolph Josef Lanz	43
Otto Weininger	44
A cionizmus formálódása	45
Herzl Tivadar fellépése	45
A zsidó „nemzeti mozgalom”	45
A haszidok és a „nemzeti mozgalom”	46
A cionizmus	46
Cion bölcseinek jegyzőkönyvei	47
<i>Cion bölcseinek jegyzőkönyvei (részletek)</i>	48
<i>Két világ harca – Bosnyák Zoltán a cionizmusról</i>	49
A zsidóság Magyarországon	51
A bevándorlás, a belső vándorlás és a népesség növekedése	51
A zsidó társadalom, a zsidó vallás	53
Az emancipáció felé	54
<i>Részlet Petőfi naplójából</i>	55
<i>1867:XVII. törvénycikk</i>	57
Az asszimilációs folyamat állomásai	58
A megtelepedés	58
A kétnyelvűség, a kettős kultúra	59
A beolvadás	59
A zsidóság gazdasági és társadalmi átalakulása	59
A befogadás kérdőjelei	62
Tiszaeszlár	62
A zsidó vallás egyenjogúsítása; a recepció	63
Az első világháború és a forradalmak: az antiszemitizmus fellobbanása	64
A terror színei: vörös és fehér	65
<i>A vörös megtorlás: Dunapataj és Kalocsa</i>	65
<i>Fehérterror: Hayden István emlékei</i>	66
A keresztény-nemzeti gondolat	68
Szabó Dezső – Két vélemény	68
<i>Szabó Dezső: Az elsodort falu (részletek)</i>	69
Bangha Béla	71
<i>Bangha Béla: Magyarország újjáépítése és a kereszténység (részletek)</i>	71
A nemzetiszocializmus hatalomra jutása Németországban	75
A weimari köztársaság	75
A német antiszemitizmus	76
A Nemzetiszocialista Német Munkáspárt (NSDAP) indulása	77
<i>Adolf Hitler élete</i>	78
<i>Néhány vélemény Hitlerről</i>	79
A totális diktatúra felé	80
A gazdasági válság éveiben	80
<i>A birodalmi gyűlési választások eredményei 1928-ban és 1930-ban</i>	81
Két találkozás	81
<i>Az 1932–1933-as választások eredményei</i>	81
<i>Négy választási plakát az 1932-es választásokról</i>	82

A tűz	83
A felhatalmazási törvénytől az egypártrendszerig	83
Egymás között	85
A náci állam	85
Az ellenállás fészkei	85
Az egyház	86
<i>A „német keresztények”</i>	86
Az erőszak gépezete	87
<i>Bruno Bettelheim: Egyéni és tömegviselkedés szélsőséges helyzetekben</i>	88
A társadalom egységesítése	89
A párt fő célpontja: az ifjúság	89
A nők a náci Németországban	89
A Munkafront	91
A propaganda	91
<i>Hannah Arendt: A totalitarizmus gyökerei (részletek)</i>	93
A faji kérdés büvöletében	96
A fajelmélet és a náci antiszemitizmusa	97
<i>Részletek Hitler Harcom című könyvéből</i>	97
<i>A Der Stürmer lapjai</i>	102
<i>Az északi faj. A rasszizmus gyökerei</i>	104
<i>A hitleri árjatorvények</i>	105
<i>Himmler, Heydrich és az SS</i>	106
<i>Egy 1935-ös SS-kézikönyv részlete az újra átvizsgált történelemről</i>	108
<i>A zsidók ellen hozott gazdasági intézkedések (1938)</i>	108
<i>A kristályéjszaka – 1938. november 9.</i>	109
Az eutanáziaprogram	110
Kelet-európai zsidóság a náci hódítás előtt	111
A náci zsidópolitikájának megvalósítása	115
Lépések a végső megoldás (Endlösung) felé	115
<i>A wannseei konferencia (1942. január) jegyzőkönyve (részletek)</i>	117
<i>Hitler a zsidók megsemmisítéséről 1941–42</i>	119
Az elkülönítés állomásai	121
A megkülönböztető jel	121
<i>Berlin – Viktor Klemperer</i>	121
<i>Párizs – Jorge Semprun</i>	122
<i>Vilnius – Marija Rolnikaite 15 éves litván lány emlékei</i>	124
A gettó és a Zsidó Tanács	125
<i>Vilnius – Marija Rolnikaite</i>	127
<i>Czerniakow, a varsói Zsidó Tanács elnöke naplójából</i>	131
<i>Egy lépéssel az Úristen előtt – Marek Edelmannel beszélget Hanna Krall</i>	134
<i>A gettó a másik oldalról – A szép Seidenmanné (részlet)</i>	137
A mozgó halálosztatok, az Einsatzgruppék	140
<i>Vallomás az Einsatzgruppék gyilkosairól</i>	142
<i>Babij Jar</i>	143
A rejtőzködés éve – Anne Frank Amszterdamban	144
<i>Anne Frank naplója (részletek)</i>	144

Deportálásra várva – Etty Hillesum Amszterdamban	149
<i>Etty Hillesum naplója (részletek)</i>	149
A táborok	154
Chelmno	156
<i>A gázteherautók</i>	156
Treblinka	158
<i>Őrök, túlélők, nézők</i>	159
<i>Treblinkai megsemmisítő tábor, 1943. tavasz</i>	160
Auschwitz	165
<i>Auschwitz II.–Birkenau</i>	166
<i>A megérkezés – Kanada kommandó. Borowski: Hölgyeim és Uraim, parancsoljanak a gázba fáradni (részletek)</i>	169
<i>A pusztulás. Fogoly orvosként Auschwitzban – Nyiszli Miklós</i>	176
<i>Filip Müller, az auschwitzzi Sonderkommando túlélője</i>	181
<i>Ítélet nélkül – Primo Levi: Akik odavesztek és akik megmenekültek</i>	182
<i>A fogoly napjai – Primo Levi: Akik odavesztek és akik megmenekültek</i>	183
<i>A holland nők (1942)</i>	191
<i>Tábori zsebszótár</i>	191
<i>Adolf Eichmann (1906–1962)</i>	194
<i>Rudolf Höss (1900–1947)</i>	197
<i>A történész Hössről</i>	199
Porrajmos – a roma holokauszt	200
<i>Kronológia</i>	200
<i>Emlékezők</i>	203
Paul Celan: Halálfűga	207
A holokauszt egyes európai országokban	209
Olaszország	209
Norvégia	210
Dánia	211
Franciaország	212
Belgium	213
Hollandia	214
Szlovákia	216
Románia	217
Bulgária	221
Horvátország	222
Szerbia	223
Görögország	223
Mit tudtak a háború alatt a holokausztról?	225
A magyar zsidóság sorsa a német megszállásig (1944)	229
A zsidótörvények	229
A Kállay-kormány zsidópolitikája	231
A zsidóság létszáma és vagyona	233
<i>Az első zsidótörvény</i>	234
<i>Tiltakozás a zsidótörvény ellen</i>	234

<i>Vita az első zsidótörvényről az országgyűlésben</i>	235
<i>A második zsidótörvény</i>	237
<i>A második zsidótörvény képviselőházi vitájának egy napja</i>	238
<i>Az első és a második zsidótörvény értékelése</i>	240
<i>Aki elvesztette állását – Vas István</i>	241
<i>A harmadik zsidótörvény</i>	242
<i>A harmadik zsidótörvény értékelése</i>	243
„A gyűlölet vetése”	243
<i>Én rettentő hazafi voltam – Emerichné Fischhoff Anna</i>	243
<i>A zsidótörvények visszhangja</i>	244
Kamenyec-Podolszkij és Újvidék	247
<i>Aki megmenekült Galiciában – Elie Wiesel: Az éjszaka (részlet)</i>	248
Munkaszolgálat	251
Munkaszolgálatosok a keleti fronton	252
<i>Nagybaczoni Nagy Vilmos honvédelmi miniszter visszaemlékezése</i>	253
<i>Munkaszolgálatosok a Donnán</i>	254
<i>Friedrich József munkaszolgálatos emlékei</i>	256
Radnóti Miklós (1909–1944)	258
<i>Radnóti Miklós: Napló</i>	259
<i>Kőszegi Ábel: Radnóti Miklós utolsó napjáról</i>	263
<i>Részlet az abdai tömegsír 1946. június 23-i exhumálásán jelen lévő dr. Ruppenthal Miklós bírósági orvosszakértő leveléből</i>	264
<i>Radnóti Miklós: Sem emlék, sem varázslat</i>	265
Ámos Imre (1907–1944 vagy 1945)	266
<i>Ámos Imre naplójából</i>	267
<i>Az angyal</i>	268
Slachta Margit a munkaszolgálatosok érdekében	269
A magyar zsidóság sorsa a német megszállás után	271
A német megszállási rendszer	271
A megszálló erők	271
A magyar államapparátus	273
Horthy a helyén marad	273
A zsidóellenes rendeletektől a deportálásig	274
A zsidóellenes rendeletek	274
<i>A sárga csillag – a rendelet és kiegészítése</i>	275
<i>Endre László és Bakó László</i>	275
A magyar Zsidó Tanács	276
<i>Stern Samu, a Központi Zsidótanács elnöke a német megszállásról</i>	277
A gettók	278
<i>Zsidóellenes rendeletek a német megszállás után</i>	279
<i>A Svéd Külügyminisztérium feljegyzése a magyarországi zsidók helyzetéről</i> ..	281
A zsidóság gazdasági kirablása	283
A deportálások	285
<i>Az „Auschwitzi jegyzőkönyv” – 1944</i>	287
<i>Bethlen István gróf emlékirata (1944. június vége)</i>	289
A Kasztner-ügy	289

A keresztény egyházak és a deportálás	290
„...és hol a vidék zsidósága?”	295
<i>Kiskunmajsa</i>	295
<i>Nyíregyháza I. – A gettó</i>	295
<i>Munkács I. – A gettó</i>	295
<i>Munkács II. – A deportálások szervezése</i>	296
<i>Nyíregyháza II. – A hivatalos magyar porhintés</i>	297
<i>Máramarossziget – Elie Wiesel: Az éjszaka (részletek)</i>	297
<i>A magyar zsidóság gettósítására és deportálására vonatkozó adatok</i> <i>művelti zónák és csendőrkörületek szerint</i>	299
<i>Szeged</i>	300
<i>Körmend</i>	312
A magyar zsidók Auschwitzban	315
<i>Magyar zsidók Auschwitzban</i>	316
<i>Az utazás és megérkezés – Kertész Imre</i>	319
<i>A megérkezés – Garai András</i>	320
<i>Dr. Victor Capesius</i>	321
<i>Négy rajz, három történet – Lukács Ágnes Auschwitzról</i>	323
A budapesti zsidóság sorsa	326
„Csillagos házak”, védlevelek, munkaszolgálat	326
A gettók	327
A terror	328
A nyilas korszak és az egyházak	330
Budapesti portrék	332
<i>Nidosi Imre, nyilas katonai parancsnok</i>	332
<i>Ottlik Géza, író</i>	333
<i>Tarsitia nővér</i>	334
<i>Domonkos Miksa, a Zsidó Tanács műszaki előljárója</i>	337
<i>Raoul Wallenberg svéd diplomata</i>	338
<i>Giorgo Perlasca, a „spanyol ügyvivő”</i>	340
<i>A megemelt kalap</i>	341
Az értékelés lapjai	344
Felelőségünk azért, ami történt – Bibó István – 1948	344
A magyar zsidóság sorstalansága – Ránki György – 1982, 1984	344
Zsidó kálvária, magyar kálvária – Ránki György – 1984	346
A számvetés szükségessége – Juhász Gyula – 1993	347
A kollektív téboly – Karsai László – 2001	347
A hagyományos magyar politikai osztály szétverése – Gyurgyák János – 2001	348
A magyar holokauszt sajátos vonásai – Kádár Gábor, Vági Zoltán – 2001	349
Két visszatérés	351
<i>Hanák Péter – Kaposvár</i>	351
<i>Kertész Imre – Budapest</i>	352
Kronológia	356
Szómagyarázatok	358
A szerzőkről	368
Irodalomjegyzék	372

BEVEZETŐ

„A történelem jelenléte a dolgokban nem egyéb, mint a múlt szenvedéseinek megjelenése.” (Adorno)

„A múlt sohasem halott.” (Faulkner)

A FOGALMAK: HOLOKAUSZT, SOA

A *holokauszton* görög szó, a Biblia görög fordításában az „égő / egészen eléggő áldozat” jelentésben szerepel (Genezis 8,20; Zsoltárok könyve 51,21 stb.); átvitt értelemben pedig: „ami tűzben pusztul el”. Angol változata (*holocaust* vagy *Holocaust*, ejtsd: *holokaszt*), amelyet ebben a jelentésben szórványosan már az 1950-es évek óta használtak, egy nagyhatású, monstre amerikai tv-filmsorozat (Marvin Chomsky, NBC, 1978) címe nyomán terjedt el széles körben világszerte, nálunk újabban olykor már magyaros helyesírással is (*holokauszt*) – az új *Helyesírási szótár* (1999) egyenesen ezt írja elő. A szó jelentése ebben az értelemben: a nemzetiszocialista (náci) Németország programja a zsidó nép kiirtására (1933–1945). Némelyek azonban elvetik a Holocaust szót, mint eufémizmust, amely tompítja az elnevezés megbélyegző jellegét, s helyette a *zsidógyilkosság* (*Judenmord*) vagy valami más hasonló kifejezést részesítenének előnyben. Ámde a *Holocaust* szó gyors elterjedéséhez hozzájárult az is, hogy a vallásos zsidóság az ártatlanul meggyilkoltakat úgy tekinti, mint akik mártírok voltak, Isten megtagadása helyett feláldozták érte az életüket (...), és ezért haláluk, testük elégetése a krematóriumokban, beleillik az égőáldozat fogalomkörébe. Ugyancsak széles körben van elterjedve a héber elnevezés: *soa* (ejtsd: *soá*), angolos átírásban: *shoah* vagy *Shoah*, illetve a héber névelővel: *ha-Shoah*, „szerencsétlenség”, „csapás”, „megsemmisítés” / „megsemmisülés” (Jes. 10,3; Zsolt. 63,10 stb.), „katasztrófa”. Magyarul a második világháború után a megmaradt zsidó közösség a *vészorszak* / *Vészorszak* elnevezést választotta, ez tulajdonképpen a *soa* magyar nyelvi változata. (Komoróczy Géza: *Holocaust*)

A HOLOKAUSZT EGYEDISÉGE

Heller Ágnes filozófus szerint: „*A holocaust maga az abszolút értelmetlenség... A holocaustot nem lehet sem megmagyarázni, sem megérteni. Nem volt célja, nem volt sem szabad cselekvés, sem kauzalitás láncának eredménye. Visszatekintve sem lehetett integrálni a történelembe.*”

Lehetséges talán elvont morálfilozófia alapján a holokausztot cél és értelem nélkülinek tekinteni, de bizonyos, hogy a nácik zsidópolitikájának volt célja, mégpedig az európai zsidók meggyilkolása. Ezt a célt lehet értelmetlennek, bűnösnek nevezni, de bizonyítani tudjuk, hogy gondosan kimunkált ideológia irányította Hitler, Himmler, Heydrich, Göring, Goebbels és a többi náci vezér tetteit. (...)

A zsidó holokauszt egyediségét, Yehuda Bauer definícióját idézve, nem az áldozatok száma jelenti. Sok millióra becsülhetjük a sztálini vagy a Mao Ce-tung-i „szocialista” társadalomátalakító kísérletek áldozatainak számát is. A második világháború során a világ zsidóságának 35%-át pusztították el. A holokauszt egyediségét nem is az alkalmazott technika jelenti: gázkamrákban öltek meg szovjet hadifoglyokat, cigányokat is. (...) Ami a zsidó holokausztot a történelemben abszolút újdonsággá teszi, az maga a célkitűzés: még soha nem fordult elő a történelem során, hogy egy állam vezetői egy meghatározott népcsoport valamennyi tagját halálra ítélték volna.

Nem lehet a vallási okokból elkövetett tömegmészárlásokat sem a zsidó Vész-korszakhoz hasonlítani. A középkorban áttéréssel meg lehetett menekülni, de a fajvédő fajüldözők áldozataik nagyszüleinek vallását tették meg zsidódefiníciójuk alapjává. Ha valakinek „csak” a szülei tértek ki, akkor sárga csillaggal jelölték meg, deportálták, meggyilkolták. A bolsevikok meg akarták semmisíteni a burzsoáziát mint osztályt, de burzsoák, kulákok vagy akár arisztokraták, illetve fiaik, lányaik csatlakozhattak a proletariátus és szegényparasztság pártjához.

A holokausztnak semmiféle történeti előzménye nem volt, ezért volt szinte lehetetlen fölfogni, mire is készülnek a nácik. Nem tudták ezt megérteni sem a zsidók, sem a kívülállók. A zsidó holokauszt egyediségének elismerése természetesen nem jelenti azt, hogy más népirtások, tömeggyilkosságok áldozatait csak „másodrendű” genocídium kevésbé érdekes, értékes halottainak tarthatnánk. ...más oldalról is komoly veszélyek fenyegetnek. Sokan próbálják meg a holokausztot egyfajta eladható árucikként kezelni (...), publicisták, közírók, politikusok pedig egyre idézgetik a zsidók második világháborús történetét. (*Karsai László: Holokauszt*)

A Soában a humanista és keresztény kultúra válsága ölt testet. Ez a hallatlan, a történelemben egyedülálló esemény számos erkölcsi és filozófiai kérdést vet föl, élénk és fájdalmas érzelmeket kelt. A szaktörténész számára ráadásul a modern kor történelmének egyik legösszetettebb témája. Nemcsak az üldözők politikáját, hanem az áldozatok viselkedését is meg kell értenie: számot kell vetnie a zsidóság-nak az egyes országokban igen eltérő társadalmi tagozódásával, kulturális és politikai beállítottságával. (*Asher Cohen: Soá*)